

Nagy Péter

Az osztrák és a magyar házassági jog összeütközése és a magyar Igazságügyminisztérium az 1910-es években¹

Bevezetés

A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk² megszüntette a felekezeti tagolt házasságjogok rendszerét, és bevezette Magyarországon a polgári házasságot. Ezzel lényegében megszűnt az a fajta sajátos, országon belüli migráció, amelynek indokát a házasság bontásához való könnyebb hozzájutás jelentette.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában a házassági köteléki és vagyoni jogi ügyek alapvető problémái ennek ellenére nem változtak,³ ugyanis a magyar és az osztrák házassági jog közötti jelentős különbségeket nem sikerült áthidalni. Az új magyar házassági törvény az egyik legliberálisabb volt Európában, az osztrák házassági jog azonban változatlanul erős vallási karakterrel rendelkezett. Az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv szerint ugyanis az érvényes házasság katolikus személyek közt csak az egyik házastárs halála esetén szűnhetett meg. Akkor sem lehetett a házassági köteléket felbontani, ha a házasságkötéskor csak az egyik fél volt katolikus.⁴ Ennélfogva a Monarchia Lajtán túli részének számos polgára továbbra is arra törekedett, hogy magyar joghatóság alá kerüljön, és ezáltal lehetőséget szerezzen arra, hogy a házasságát felbontsa.

A Ht. szabályozta először törvényi szinten a házassági ügyek nemzetközi kollíziós szabályait, valamint számos új feladatot is meghatározott a magyar Igazságügyminisztérium

¹ A tanulmány az FK 142771 számú projekt keretében a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Fialat Kutatói Kiválósági Program finanszírozásában valósult meg.

² A továbbiakban: Ht.

³ NAGY 2014: 230–261.

⁴ HALLER 1897: 77, 111. §.

számára.⁵ Ekkor már a minisztérium feladatai közé tartozott – többek között – a bíróságok számára szakértői vélemények készítése a bonyolult magánjogi kérdésekben, a más országok jogrendszeréről való tájékozódás, valamint a magyar jogról szóló tájékoztatás nyújtása idegen államok számára is. A Ht. a házassági akadályok alóli felmentések elbírálásának jelentős részét is a tárca hatáskörébe utalta, amely szinte azonnal az egyik legnagyobb ügyterhet generáló feladattá vált. Az Igazságügyminisztérium felmentést adhatott többek között az életkor és a rokonsági fok alapján, de idetartozott a Ht. 113. §-a szerinti felmentés is. Eszerint a házasság érvényessége a házasságkötés alaki kellékei tekintetében a házasságkötés idejében és helyén fennálló törvények szerint volt elbírálendő. Ha külföldi állampolgár Magyarországon házasságot akart kötni, akkor köteles volt bizonyítani, hogy leendő házassága a hazájának törvényei szerint nem ütközik semmilyen akadályba. Ennek igazolása alól azonban az igazságügyminiszter felmentést adhatott.⁶

Ez az egyértelműnek ható rendelkezés a felmentések elbírálása során számos esetben problémát okozott, mivel az osztrák állampolgárok költözéssel, vallásváltoztatással vagy a magyar állampolgárság felvételével próbálták a rájuk vonatkozó jogot megváltoztatni.⁷ Ennek következtében a magyar jogalkalmazó nem mindig tudta megállapítani, hogy az adott helyzetben az egyébként is gyakran változó osztrák jog és joggyakorlat fényében lehetséges-e egy új házasság megkötése, vagy nem.

A tanulmányban az osztrák katolikus házasságok és a fennálló házasság akadályai körüli jogi problémák megoldására tett kísérletet mutatok be egy az osztrák és a magyar igazságügyi tárcák közötti levélváltás és a fennmaradt magyar minisztériumi dokumentumok alapján.

Kérdések és válaszok: az osztrák és a magyar igazságügy-minisztérium hivatalos levélváltása

A magyar igazságügy-minisztérium 1916. október 6-án fordult az osztrák igazságügy-minisztériumhoz egyrészt információt kérve egy konkrét házassági ügyről, másrészt pedig a vonatkozó osztrák bírósági gyakorlatról nyolc kérdés formájában kért tájékoztatást. E helyütt – a terjedelmi korlátok miatt – a hivatalos átiratnak és az erre adott válasznak az osztrák judikatúrára vonatkozó generális állításait vizsgálom.⁸

Az osztrák igazságügy-minisztérium 13 oldalas, önálló tanulmánynak beillő válasza 1916. december 8-án érkezett meg. Az első magyar részről érkezett kérdés a következő volt: ha

⁵ ANTAL 2022: 216.

⁶ 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról, 113. §.

⁷ NESCHWARA 2012: 101–115.

⁸ MNL OL K 579, 166. d., 64223. sz.

a katolikus osztrákok között kötött házasságnak egy külföldi bíróság által történő felbontásakor egyik házaspár sem volt már osztrák, akkor ezt a bírósági felbontást, amely mindkét fél új hazai joga szerint érvényes volt, az osztrák jog alapján el lehetett-e ismeri érvényesnek? A válasz szerint a felbontás érvényessége az osztrák jog szempontjából sem volt kétséges.

Másodikként a magyar igazságügyi kormányzat azt kérdezte, hogy az a második házasság, amelyet a többé nem osztrák fél – a katolikus vallásfelekezet elhagyása után vagy anélkül – korábbi házastársának életében, Ausztrián kívül kötött egy – akár katolikus, akár nem katolikus – nem osztrák féllal, az osztrák jog szempontjából a katolicizmus házassági akadályába ütközik-e? Az erre adott válasz szerint, ha a második házasság egyik házaspár sem volt katolikus, akkor nem ütközött a katolicizmus akadályába. Ha viszont a második házasság valamelyik vagy mindkét fele katolikus volt, akkor a frigy érvényessége kétséges lehetett ugyan, de nem volt kizárható, hogy az osztrák legfelsőbb bíróság egy ilyen házasságot érvényesnek ismerjen el.

A harmadik kérdés az volt, hogy az a második házasság, amelyet az osztrák állampolgárságát elhagyó nő – a katolikus vallásfelekezet elhagyása után vagy anélkül – első férjének életében, Ausztrián kívül, nem katolikus, osztrák férfival köt, az osztrák jog szerint ütközik-e a katolicizmus házassági akadályával. Az osztrák minisztérium itt három, jogi szempontból releváns helyzetet különböztetett meg. Abban az esetben, ha a második házasság egyik alanya sem volt katolikus, akkor a házasság nem ütközött a katolicizmus akadályába. Azt az esetet illetően viszont, amikor a második házasságnál egy osztrák, nem katolikus férfi akart elvenni egy elvált, nem osztrák katolikus nőt, az osztrák állásfoglalást megfogalmazók is bizonytalanok voltak, mivel a házasság érvényessége mellett és ellen is lehetett volna érvelni. Azt valószínűsítették, hogy az osztrák legfelsőbb bíróság egy ilyen házasságot érvénytelennek nyilvánítana. Ha pedig az előbbi osztrák férfi katolikus volt, akkor az a házasság érvénytelen volt, ebben az esetben azonban ez a házasság a magyar jog szerint is érvénytelen volt, mivel a Ht. kollíziós szabályai az osztrák jogra mutattak.⁹

A negyedik kérdéskör azt az esetet járta körbe, amikor egy többé nem osztrák férfi, aki – a katolikus vallás elhagyása után vagy anélkül – korábbi házastársának életében akart házasságot kötni Ausztrián kívül egy nem katolikus, osztrák nővel. Ha egyikük sem volt katolikus, akkor a házasság nem ütközött a katolicizmus akadályába. Ha az új házasságnál a nő osztrák volt, de nem katolikus, és a férfi elvált, nem osztrák, de katolikus volt, akkor a házasság érvényessége mellett és ellen is lehetett érvelni, de valószínűsítették, hogy a legtöbb törvényszék egy ilyen házasságot érvénytelennek mondott volna ki. Ha a nő osztrák és katolikus volt, akkor a házasság egyértelműen érvénytelen volt.

⁹ Ht. 108. § és 111. § (2).

A jogi állásfoglalás készítője azt is megjegyezte, hogy akár igenlő, akár nemleges volt a válasz az utolsó esetben, a házasság a magyar jog szerint érvényes volt, ha a házasuló férfi magyarországi (nem horvát-szlavónországi) községi illetőségű magyar állampolgár volt. Ebben az esetben tehát a magyar jogot kellett alkalmazni.

Az ötödik és hatodik kérdés arra vonatkozott, hogy azokat a házasságokat, amelyek nem ütköznek a katolicizmus házassági akadályába, meg lehet-e kötni Ausztriában. Az osztrák válasz szerint a katolicizmus házassági akadályába ütköző házasságot nem lehetett megkötni Ausztriában, viszont azokat, amelyek a fenti esetek közül nem ütköztek bele, meg lehetett kötni.

A hetedik és a nyolcadik kérdés arra vonatkozott, hogy van-e egyáltalán helye felmentésnek a katolikus házasság alól, és ha igen, akkor melyik hatóság adja azt meg? Ebből következő kérdés volt továbbá, hogy van-e a felmentésnek bármilyen előfeltétele, például, hogy a másik házasuló olyan külföldi állampolgár legyen, akinek házasságát az osztrák jog szerint is érvényesen bontották fel. A válasz szerint a felmentést az országos politikai hatóság (Statthaltereien, Landesregierung) adta, másodfokon a belügyminiszterhez lehetett fordulni.¹⁰ Az pedig nem lehetett előfeltétel, hogy a másik fél külföldi (nem osztrák) állampolgár legyen, hiszen ellenkező esetben (ha a másik az elvált házasuló osztrák állampolgár) a házasság megkötésének a fennálló házassági kötelék, a ligamen lett volna az akadály.

Az osztrák igazságügy-minisztérium egy fontos, általános elvet is rögzített a válaszában, amely szerint minden olyan esetben, amikor véleménye szerint a külföldön kötött házasság a katolicizmus házassági akadályába ütközött volna, mérlegelni kellett, hogy

„ez az akadály csak annyiban áll fenn, amennyiben a házasság azt célozza, hogy annak Ausztriában is legyen jogi hatása, legyen ez a cél akár a törvény megkerülése, akár keletkezzék ez a szándék a törvény nem ismeréséből. Ha azonban a házasságkötés nem célozza, hogy annak Ausztriában is legyen jogi hatása, a katolicizmus házassági akadály nem áll fenn.”¹¹

A minisztériumi értékelés és reakció

Az osztrák minisztérium válaszáának összefoglalásával és rövid elemzésével 1917. január 13-án készültek el a magyar tárca munkatársai.¹²

A szerzők rögtön leszögezték, hogy az említett esetek nem mindegyikét kell a magyar hatóságoknak figyelembe venni, ugyanis ha a házasulók egyike sem osztrák állampolgár, vagy ha a házasuló férfi magyarországi községi illetőségű magyar állampolgár, akkor ebben

¹⁰ HARMAT 1999: 125–157.

¹¹ MNL OL K 579, 166. d., 64223. sz.

¹² Itt két rövid aláírás olvasható: Puky és Császár.

az esetben a magyar jogot kell alkalmazni. A válasznak csak arra az esetre volt gyakorlati jelentősége, amikor a házasuló férfi osztrák állampolgár.

Ebből kiindulva az igazságügy-minisztérium munkatársai három olyan esetet határoztak meg, amelyeknél a Ht. 113. §-a szerinti felmentés nem volt adható, valamint amelyik esetében ténylegesen olyan ok állt fenn, ami miatt egyértelmű volt, hogy a kívánt (második) házasságot nem lehet érvényesen megkötöni.

Az első esetben az osztrák férfi – akár katolikus volt, akár nem – nem köthetett házasságot olyan nővel, akinek az osztrák polgári törvénykönyv 111. §-a szerint felbonthatatlan katolikus házasságát felbontották, és ha a nő első férje osztrák állampolgár volt, és még élt (*impedimentum ligaminis*).

A második esetben az osztrák katolikus férfi nem köthetett házasságot egy olyan elvált nővel, akinek a férje életben volt. Ebben a tekintetben nem tettek különbséget aközött, hogy a nő katolikus volt, vagy nem, vagy hogy a házasság az osztrák polgári törvénykönyv 111. §-a alá esett-e, vagy nem, továbbá hogy a nő osztrák állampolgár volt-e, vagy külföldi. A harmadik eset szerint pedig egy osztrák, nem katolikus férfi nem köthetett házasságot külföldi, elvált, katolikus nővel. Az akadály annak ellenére fennállt, hogy a házasság felbontását az osztrák jog érvényesnek ismerhette el. Az akadály – valószínűleg – nem állt fenn abban az esetben, ha a nő csak a házasság felbontása után lett katolikussá. Csak akkor állt fenn, ha a nő a házasság kötésekor volt katolikus, vagy ha a házasság tartalma alatt tért át a katolikus vallásra.

A másik központi kérdést az osztrák igazságügy-minisztérium által megfogalmazott elv jelentette. Az elemzés összeállítói szerint meg kellett fontolni azt, hogy milyen jelentőséget tulajdonít a tárca annak az állításának, ami szerint a külföldön kötött házasságoknál az *impedimentum catholicismi* csak annyiban állt fenn, amennyiben a házasság azt célozta, hogy annak Ausztriában jogi hatása legyen. Ellenkező esetben – vagyis ha a házasság jogi hatást Ausztriában nem célzott – akkor az *impedimentum catholicismi* nem állt fenn. Ebből a szempontból ez az elv figyelmen kívül hagyta azt a kérdést, hogy a cél a törvény megkerülése volt, vagy a törvény nem ismeretéből alakult ki a helyzet.

A szerzők azt is hangsúlyozták, hogy közigazgatási úton a házasság megkötésekor nem volt lehetséges azt vizsgálni, hogy a házasságot kötni szándékozó feleknek az volt-e a célja, hogy a házasságuknak Ausztriában legyen jogi hatása. Ahogyan fogalmaztak: „a legutóbb említett szabály a felvilágosítás értékét nagyban leszállítja.”

Ebben a helyzetben a szerzők azt tartották a helyes magatartásnak, hogy a fenti három esettel összefüggésben nem kell tekintettel lenni arra, hogy az osztrák jog a házasságot érvényesnek ismeri-e el azon az alapon, hogy a felek Ausztriában jogi hatást nem céloztak. Emellett szólt az is, hogy a felek az esetek túlnyomó részében igenis céloztak jogi hatást

Ausztriában, másrészt az, hogy ez a kérdés a házasság kötésekor nem lehetett mérlegelés tárgya. A két értelmezés közötti feszültség és az a tény, hogy valóban az „osztrák jogi hatás” volt a cél, azt mutatja, hogy még az első világháború idején is problémát jelentett a Monarchia két része közötti házassági migráció.

A szerzők is elismerték, hogy a gyakorlat szempontjából nem feltétlenül volt fontos, hogy ebben a kérdésben állást foglaljanak. A javaslat az volt, hogy az igazságügy-miniszter csak akkor adja meg a Ht. 113. §-ának megfelelő felmentést, ha ennek valóban a helyét látja. Azt az álláspontot látták helyesnek, hogy a kétséges esetekben a felmentést ne adják meg, hanem a felek kérjenek bizonyítványt a hazai hatóságuktól, kiküszöbölve ezzel a releváns kérdést illető eltérő gyakorlatot.

Ezek a kérdések egy másik fontos területet is érintettek. Az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. törvénycikk 59. §-a szerint ha magyar állampolgár külföldön, külföldi hatóság előtt kívánt házasságot kötni, akkor arról, hogy házassága hazájának törvényei szerint akadályba nem ütközött, az anyakönyvvezetőnek a kihirdetésről kiadott bizonyítványa vagy a kihirdetés alól való fölmentést tartalmazó határozat alapján az igazságügy-miniszter adhatott tanúsítványt.

Ez az eset azért volt fontos, mert a házasság létrejötte a tanúsítvány kiállításától függött, anélkül a felek nem köthettek érvényes házasságot. A tanúsítvány külföldön kötendő házasságkötésre szolt, amelyről az elemzés készítői így nyilatkoztak: „előfordulhat, hogy megoldhatatlan kérdés előtt állunk.” Ez a problematikus helyzet akkor állt fenn, amikor egy osztrák férfi házasságot akart kötni egy elvált, magyar nővel. A házasságkötés Ausztriában a katolicizmus házassági akadályába ütközött volna. Ha azonban a felek a házasságot nem Ausztriában, hanem egy másik államban akarták volna megkötni, a katolicizmus akadályának fennállásának kérdése attól függött, hogy a felek szándéka arra terjedt-e ki, hogy annak Ausztriában jogi hatása legyen, tehát csak azért manipulálták a jogviszonyait, hogy a házasság bontását tiltó szabályát meg tudják kerülni. Ha ez volt a cél, akkor a házasságuk érvénytelen lett volna, ha nem, akkor érvényes.

A felek az illető államban csak akkor köthetnek házasságot, ha a magyar fél a magyar hatóságtól, az osztrák házassuló az osztráktól hoz tanúsítványt. Ebben az esetben a magyar jog szerint nincs akadály a tanúsítvány kiállításának, ám az mégis attól függött – a fent vázolt okok miatt –, hogy az osztrák jog szerint a katolicizmus házassági akadályát fennállt-e. Ezt pedig a magyar hatóság a kiállítás pillanatában nem tudta megállapítani. A szerzők álláspontja szerint a tanúsítványt a magyar jog alapján kellett kiadni, mert ha a házasságot Ausztriában kötik, akkor a házasság megkötésénél fogják eldönteni, hogy az osztrák jog szerint van-e akadály, ha egy harmadik országban, akkor az osztrák hatóság által kiállított tanúsítvány a döntő.

Az elemzés összeállítója amellett érvelt – és mint kiderült, ezt szorgalmazta már 1914-ben is sikertelenül –, hogy a tanúsítványok kiállításánál csak azt vizsgálja a magyar hatóság, hogy van-e a magyar jog szerint akadály, de azt ne, hogy a magyar törvény szerint a házasság érvényességének eldöntésekor figyelembe veendő külföldi jog szerint van-e akadály.¹³

Térfy Gyula 1917. február 5-én az utolsó részben kifejtett érvelést a következő jegyzettel küldte tovább Tőry Gusztávnak:¹⁴ „tiszteltelteljes nézetem szerint most sincs ok arra, hogy eltérjünk a tanúsítványok kiállítása körül eddig követett gyakorlatunktól”. Tőry június 26-án tett feljegyzése szerint Térfyvel értett egyet, tehát az egyszerűsített tanúsítványkiállítási rendszer ötletét ismételten elvetették.

Néhány héttel később, 1917. július 15-re készült el az 63,223/1916. I.M. számú utasítás, amely a házassági ügyek elintézésénél az *impedimentum ligaminis* és az *impedimentum catholicismi* megítélését kísérelte meg rendezni az osztrák bírói gyakorlat fényében.

Eszerint osztrák állampolgár – akár férfi, akár nő, akár katolikus, akár nem katolikus – nem köthetett házasságot olyan külföldivel, akinek az osztrák polgári törvénykönyv 111. §-a szerint felbonthatatlan házasságát felbontották, ha a külföldi házasuló korábbi házastársa osztrák állampolgár, és még életben volt (*impedimentum ligaminis*).

Katolikus hitű, osztrák állampolgár – akár férfi, akár nő – nem köthetett házasságot olyan elvált egyénnel, akinek előbbi házastársa még életben volt. Ebben a tekintetben nem tettek különbséget aközött, hogy az elvált házasuló katolikus vagy nem katolikus, vagy hogy a házasság az osztrák magánjogi kódex 111. §-a alá esik, vagy nem, vagy hogy az elvált házasuló osztrák állampolgár vagy külföldi (*impedimentum catholicismi*).

Nem katolikus vallású osztrák állampolgár – akár férfi, akár nő – nem köthetett házasságot külföldi, elvált, katolikus vallású személlyel (*impedimentum catholicismi*). Az akadály annak ellenére fennállt, hogy a házasság felbontását az osztrák jog érvényesnek ismerte el.

Ezek miatt meg kellett tagadni a Ht. 113. §-a szerint kért felmentéseket és az 1894. évi XXXIII. törvénycikk 59. §-a értelmében kért tanúsítványokat akkor, ha a házasulók közül a férfi osztrák állampolgár és a nő magyar állampolgár volt, továbbá a fent felsorolt három eset valamelyike fennállt. Akkor viszont, ha a férfi magyar állampolgár és a nő osztrák állampolgár volt, ugyanezekben az esetekben meg kellett adni a felmentést.

Meg kellett tagadni a Ht. 113. §-a értelmében kért felmentést, ha a házasulók egyike sem volt magyar állampolgár, az egyikük azonban osztrák állampolgár volt, és a fenti három eset valamelyike fennállt.¹⁵

¹³ MNL OL K 579, 166. d., 64223. sz.

¹⁴ BELIZNAI 2016: 11–51.

¹⁵ MNL OL K 579, 166. d., 64223. sz.

Összegzés

Az osztrák és magyar igazságügy-minisztérium 1916-os hivatalos levélváltása is azt mutatja, hogy a házassági migráció a 20. század elején nem zárult le, hanem a kormányzatoknak jelentős kihívást jelentett. A Monarchia két részének házassági jogai között olyan nagy ellentét húzódott, amelynek normaalkotási és törvénykezési kezelésére a korabeli szakemberek csak nagy nehézséggel találtak – korántsem hézagmentes – megoldást.

Irodalom- és forrásjegyzék

1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról

1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 579 Általános iratok, 166. doboz, 64223. sz.

ANTAL Tamás (2022): *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45)*. Szeged: Iurisperitus.

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (2016): Töry Gusztáv – kodifikátor és kúriai elnök (1857–1925). In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.): *A Kúria és elnökei*. IV. kötet. Budapest: HVG-Orac, 11–51.

HALLER Károly (1897): *Az osztrák általános polgári törvénykönyv (szövege) jelenleg még érvényes alakjában*. Budapest: Athenaeum.

HARMAT, Ulrike (1999): *Ehe auf Widerruf? Der Konflikt um das Eherecht in Österreich 1918–1938*. Frankfurt am Main: Klostermann.

NAGY, Sándor (2014): One Empire, Two States, Many Laws. Matrimonial Law and Divorce in the Austro-Hungarian Monarchy. *Hungarian Historical Review*, 3(1), 230–261.

NESCHWARA, Chrsitian (2012): Eherecht und „Scheinmigration“ im 19. Jahrhundert: Siebenbürgische und ungarische, deutsche und Coburger Ehen. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2(1), 101–117. Online: <https://doi.org/10.1553/brgoe2012-1s101>